

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті висвітлюються погляди видатного вченого, педагога Василя Сухомлинського на патріотизм, засоби виховання національно-патріотичних почуттів у дітей та розкрито напрямки впровадження ідей педагогічної спадщини педагога-вченого в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: патріотизм, Батьківщина, громадянин-патріот, педагогіка Василя Сухомлинського, дошкільник.

Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, знає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується.

Василь Сухомлинський

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не можна бути свідомим громадянином [7]. У ситуації соціального неспокою в умовах воєнного конфлікту в Україні як ніколи гостро набуває актуальності питання виховання громадянина-патріота, відповідального, відданого своїй країні.

Оскільки початок становлення особистості відбувається в ранньому віці, а найсприятливіший вік для початку систематичного патріотичного виховання – 5-й рік життя, коли активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ близького оточення та далеких країн, формування основ національно-патріотичного виховання особистості дитини покладається на сім'ю та дошкільні заклади. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [4] одним із найголовніших завдань дошкільної освіти є виховання

у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу. У Державному стандарті дошкільної освіти зазначено, що в дітей старшого дошкільного віку має бути сформована соціально-громадянська компетентність як здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини, готовності до посиленої участі у соціальних подіях [2, с. 211]. З огляду на це, освітня робота з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку має бути спрямована на формування ціннісного ставлення особистості дитини до рідних, близьких, рідного міста, свого народу, Батьківщини, нації, має забезпечуватись єдність патріотичного із соціально-громадянським, морально-правовим вихованням. За підсумками проведеного нами моніторингу сформованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку виявлено, що у більшості дошкільників відчуття

України як Батьківщини, приналежності до української громади на стадії зародження – знання і уявлення існують окремо від чуттєвої сфери. А отже, освітня робота з дошкільниками в національно-патріотичному напрямі була націлена в більшій мірі на збагачення інформаційного поля.

З метою виправлення цієї ситуації, ми вирішили переосмислити методологію патріотичного виховання в закладі і звернутися до творчості класика вітчизняної педагогіки Василя Сухомлинського та сучасних українських вчених, щоб виокремити та впровадити в практику роботи кращі зразки патріотичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методичні засади формування почуття патріотизму у дітей розкриваються у працях українських вчених І. Бега, А. Богуш, Т. Степанової, М. Стельмаховича, В. Котирло та інших. Психологічні особливості формування патріотичних почуттів розкриваються в працях вчених Л. Виготського, К. Назаренко, В. Котирло, П. Якобсона. Сучасні науковці Л. Калужька, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Комарова, Н. Тарапака доводять, що вже в дошкільному віці в результаті систематичної цілеспрямованої роботи в дитини формуються елементи усвідомлення громадянства та почуття патріотизму.

Чільне місце в цьому контексті займає педагогічна спадщина Василя Сухомлинського, його педагогічні погляди щодо виховання майбутніх громадян нашої країни багато в чому співзвучні нашому часу.

Тому **метою** статті є висвітлення ідей педагогіки Василя Сухомлинського щодо патріотичного виховання дітей та творче впровадження їх в освітній процес сучасного закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Патріотичне виховання – складна система соціально-педагогічного впливу. Вона передбачає передачу життєвого досвіду від покоління до покоління, соціалізацію дитини, формування в неї духовно-моральних цінностей, зокрема любові до Батьківщини, прагнення зберігати й примножувати традиції свого народу та його культурні цінності, почуття власної гідності, поваги до культури інших націй. З огляду на це, особливого звучання набуває спадщина Василя Олександровича Сухомлинського – видатного українського вченого, філософа, неперевершеного педагога, який також

розглядав проблему виховання громадянина-патріота складною проблемою педагогічного процесу, він був переконаний в тому, що першочергове значення має те, щоб знання пройшли крізь серце, відобразились в духовному світі людини. Патріотизм, за словами Василя Сухомлинського, це сплав почуття і думки, осягнення святині-Батьківщини – не тільки розумом, а передусім, серцем [6, с. 42].

Слушною є думка В. Сухомлинського щодо початку виховання патріотичних почуттів дитини. Так, за словами Великого педагога, виховання у дітей безмежної любові до Вітчизни, відданості народові необхідно починати з того часу, «коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ» [9, с. 34]. На сторінках педагогічних праць Василя Сухомлинського виокремлено засоби виховання любові до Батьківщини та почуття патріотизму відповідно до вікової категорії. Для кожного з нас, розмірковує педагог, Батьківщина починається з чогось маленького, ніби з незначного і непомітного... «у житті кожного з нас завжди, до останнього нашого подиху входить в нашу душу щось єдине незамінне, як груди матері, як її ласкавий дотик, як рідне слово – це наш рідний куточок, що втілює в собі живий образ нашої Вітчизни» [8, с. 167].

«Я бачу, – наголошував В. Сухомлинський, – важливе виховне завдання в тому, щоб з перших кроків свідомого життя перед людиною було відкрито великий світ суспільного життя, світ Батьківщини, світ боротьби за її незалежність, честь, могутність. Ввести людину у цей світ не байдужим знавцем і спостерігачем, а активно діючою особою, яка має свою позицію, свою точку зору, свою зацікавленість у тому, що відбувається в світі...» [11, с. 486].

Азбукою патріотичного виховання вважає вчений образи рідної природи, рідного докільця, рідної домівки. При цьому, зауважує педагог, винятково важливим є те, щоб ці образи «залишились у пам'яті на все життя як видіння дивної краси, які втілюють у собі перші уявлення про Вітчизну» [12, с. 135].

Одним з провідних засобів виховання патріотичних почуттів дитини Василь Сухомлинський називав рідну мову. Любов до слова рідної мови пронизує усі педагогічні праці В. Сухомлинського. Він вважав рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина черпає уявлення про свій край

[1, с. 46] й наголошував на таких методах розвитку мовлення як екскурсії в природу, спостереження, складання казок, етичні бесіди, розповіді вихователя про історії та героїзм народу. Педагог радив орієнтуватися на мовні зразки з фольклору, народні поетичні вислови, що відрізняються відтінками думок і почуттів, емоціональним забарвленням, тим самим впливають на мовленнєву культуру дитини. Особливе місце вчений відводив казці, адже «через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками [13]. «Слухаючи казку, дитина долучається до культури народу, пізнає світ не тільки розумом, але й серцем, відгукується на події та явища навколишнього світу» [13].

Серед методів і форм громадянського виховання, за переконанням Великого педагога, пріоритетну роль відіграють активні методи, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості.

Діти повинні, твердив В. Сухомлинський, почувати себе не тільки дітьми, а й юними громадянами своєї держави, зобов'язаними віддавати суспільству свою трудову енергію. Без цього нема й не може бути морального становлення особистості, без цього засвоювані дітьми знання будуть залишатися мертвим, байдужим до світоглядних ідей багажем» [10].

Василь Сухомлинський адресував свої праці не лише педагогам, а й батькам. Він вважав, що провідна роль у формуванні особистості належить сім'ї. «Вічно живим і незамінним джерелом патріотичних почуттів і переконань є любов сина і дочки, до матері і батька, взаємна відданість і вірність, яка створює честь сім'ї» [9, с. 137].

Таким чином, на думку Василя Сухомлинського, завдання патріотичного виховання полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини: це і природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне слово, місто, підприємство, де працюють батьки, і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія – все це повинно злитися в образ великої святині, образ Батьківщини [5, с. 166].

Опрацювавши публікації українських вчених-педагогів і психологів та праці Василя Сухомлинського з проблеми патріотичного

виховання дитини-дошкільника, педагоги нашого закладу на чолі з директором Раїсою Кравченко переконались в тому, що патріотичні почуття не можуть природньо сформуватися і визріти. Їх розвиток залежить від засобів, методів виховання, від умов, у яких живе дитина. Так, як картину світу дітям малюють дорослі, важливою умовою успішної роботи в закладі дошкільної освіти щодо патріотичного виховання є готовність педагога: його володіння державною мовою, постійне прагнення до удосконалення, набуття теоретичних та практичних навичок, чітка громадянська позиція. Як свідчить практика, часто педагоги організують окремі виховні заходи відповідно до календаря, не замислюючись, які якості вони виховують у дітей. Виховні завдання не завжди послідовні, не орієнтовані на кінцевий результат. Педагоги переважно звертаються до інформаційно-змістовного компоненту, не надають змогу дітям проявити емоційне ставлення до подій, об'єктів, не повно реалізувати це ставлення в діяльності.

Тому, щоб поліпшити якість роботи з дітьми, поставили собі завдання:

- створити систему патріотичного виховання в закладі дошкільної освіти та відповідне розвивальне середовище;
- забезпечити комплексний організаційно-методичний супровід роботи з дітьми;
- сприяти взаємодії дорослих учасників освітнього процесу;
- забезпечити компетентнісний та інтегрований підходи до організації освітнього процесу.

Відповідно до Освітньої програми дітей від 2 до 7 років «Дитина», парціальної програми «Україна – моя Батьківщина» [3] та порад В. Сухомлинського, ми обрали такі основні напрямки роботи:

- Сім'я, родина, родовід та рідний край.
- Традиції, звичаї та культурні явища народу.
- Історія України, державні символи.
- Суспільні явища, довколишній світ.
- Природа України.

Відповідно до обраних напрямків, в річному тематичному плані освітньої роботи визначили орієнтовні теми з національно-патріотичного виховання, оскільки освітня робота з дітьми планується за тематично-блочною системою планування.

Подано зразок орієнтовних тем для старшої групи:

Місяць	Тема
Вересень	Мій рідний дитячий садок
	Рідне місто – моя Батьківщина
Жовтень	Моя сім'я/ Родина. Родинне дерево
	Природа рідного краю/ Ліс – наше багатство
Листопад	Українська мова – мова мого народу
	Вода – наше спільне багатство
Грудень	Світ прав дитини
Січень	Віночок новорічних свят. Різдво
	Народні ремесла
Лютий	Моя країна – Україна
Березень	Тарас Шевченко – великий поет України
	Праця красива та корисна. Праця моїх батьків
Квітень	Великдень у родині
	Знай, люби і оберігай рідний край. Ресурси
Травень	Мій ангел – матуся

У кожній віковій групі закладу обладнали етнографічні осередки, які дають змогу привернути увагу дітей до вивчення традицій своєї країни, її минулого та сучасного. Основними атрибутами осередків є рушники, віночки, елементи національного одягу, посуду, державної символіки тощо. Звісно, всі вони дуже важливі, але статичні. Тому вихователі додали до осередків матеріали, що дають змогу експериментувати, виявляти творчість, використовувати їх у іграх. Це тематичні альбоми з фотографіями рідного міста, пам'яток, краєвидів, пазли, розмальовки, настільні ігри, іграшки. Матеріали етнографічних осередків змінюються також відповідно до теми тижня, доповнюються творчими роботами дітей. В старших групах, працюючи над проєктами «Ми – українці», «Народні символи України», вихователі за участю дітей та батьків влаштували мінімузей: «Український віночок», «Лялька-мотанка», «Народна іграшка» тощо.

В освітній роботі з дошкільниками вихователі середніх та старших груп надають

перевагу формам та засобам, які дають змогу зацікавити дітей традиціями і культурою українського народу, спонукають їх виявляти патріотизм і громадянськість відповідно до вікових особливостей. Особливу увагу приділяють активним формам взаємодії, зокрема:

- інтегровані заняття;
- тематичні проєкти;
- традиційні та віртуальні екскурсії;
- пошуково-дослідна діяльність;
- флешмоби, квести;
- благодійні акції;
- конкурси, виставки;
- свята, розваги.

Під час ранкових зустрічей, інтегрованих занять, вихователі Тетяна Подопригора, Ольга Герасименко, Альона Гайванович, Руслана Степаненко, Юлія Гиренко організують проблемні бесіди, полілоги, під час яких діти беруть участь в обговоренні загальнолюдських цінностей, набувають умінь формулювати і аргументовано висловлювати власні думки.

На прогулянці та в другу половину дня Олена Лебедева, Неля Моклюк, Олена Карпунова, Наталія Болгарчук, Оксана Савченко створюють ігрові та проблемні ситуації морально-етичного змісту, що дає змогу дітям ознайомитися з різними соціальними ролями, зіставити їх з поведінкою героїв художніх творів і розповідей, продемонструвати свої знання, уміння та особисті якості в сюжетно-рольових іграх, іграх-драматизаціях, будівельно-конструктивній діяльності.

Дуже популярна і результативна в роботі вихователів Юлії Гиренко, Нелі Моклюк, Наталії Малмиги, Наталії Препічай проєктна діяльність, під час якої вони спонукають дітей до збирання і аналізу разом з батьками інформації з національно-патріотичної тематики, звичаїв рідного краю; самостійне розв'язання проблемних ситуацій через ухвалення спільних рішень.

Щоб пробудити в дітях почуття любові до Батьківщини, до свого народу, рідної мови, педагоги нашого дошкільного закладу використовують твори Василя Сухомлинського. Наприклад, щоб допомогти дітям зрозуміти, що таке Батьківщина, ознайомлюють їх з казками «Сонце заходить», «Лелеки прилетіли», «А що там за лісом» тощо. Чільне місце в освітньому процесі займають українські народні казки, малі фольклорні жанри, завдяки яким педагоги формують у дітей любов до рідної мови, до

її краси і мелодійності, формують моральні цінності, пізнавальні процеси.

Значне місце в роботі з дітьми відводимо образотворчій діяльності. Саме в малюнках, різних творчих виробках діти відтворюють своє ставлення до рідного дому, природи, країни, передаючи враження від побаченого і почутого під час екскурсій, занять чи прогулянок. Це індивідуальні та колективні роботи національно-патріотичної тематики, які діти виконують самі, або разом з педагогом. Наприклад: «Моє рідне місто», «Лист воїну-захиснику», «Я люблю Україну» тощо.

Особливо дієвим засобом патріотичного виховання є сприймання і відтворення народної пісні та музики. Музичні керівники нашого садочку Наталія Онуфрієва, Олена Сула використовують пісні та музику українських композиторів, українські народні пісні та ігри під час занять, свят та розваг з метою формування стійкого інтересу до українського народного мистецтва; розвивають художньо-естетичний смак, відчуття прекрасного в людині, природі, музиці.

Залучаючи дітей до участі у святах, присвячених Дню Конституції, Дню незалежності України, Дню захисника, Дню вишиванки, народним та календарним святам педагоги формують у дітей художні здібності, навички колективної взаємодії, привчають дітей шанувати традиції, історію та культуру свого народу. Вже стали традиційними організовані музкерівником Наталею Онуфрієвою та інструктором з фізкультури Людмилою Кібальнік фізкультурно-музичні свята, розваги, флешмоби, квести, основною метою яких є формування відчуття гідності та гордості приналежності до своєї країни, української нації – талановитого, працьовитого, вільного, сильного, сміливого, фізично загартованого народу з його багатовіковими традиціями і народними надбаннями.

Дуже важливий аспект у роботі з виховання патріотизму – орієнтування дітей на цінність творення, творчої праці та праці взагалі. Тому ми змалку залучаємо дітей до суспільно-корисної трудової діяльності. Формуючи у дітей навички, орієнтовані на сталий стиль життя за парціальною програмою «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку», вихователі Неля Моклюк, Руслана Степаненко, Олена Коротка, Світлана Ковальова, Юлія Гиренко, Тетяна Подопригора організують акції, під час яких

діти разом з батьками збирають макулатуру, висаджують квіти, насіння овочів, беруть участь у прибиранні території, доглядають за квітами на майданчику, в куточку природи, влаштовують годівнички для птахів, економлять воду, тепло, папір. Піклуючись про природне довкілля, діти проявляють патріотичні почуття, усвідомлюють істинну суть патріотизму.

Ознайомлюючи дітей з професіями батьків, педагоги наголошують, що їхня праця важлива не лише для добробуту родини, а й для кожної людини, всієї країни – сумлінно сплачуючи податки, вони сприяють розквіту нашої держави.

Екологічно, соціально та економічно доцільна поведінка – схвальний прояв дієвого і конструктивного патріотизму, що, на наше переконання, є важливим напрямом спільної діяльності дошкільного закладу та родини. В ході такої роботи вихователі спонукають до промовляння дітьми такого твердження: «Я люблю своє місто й хочу, щоб воно було красивим. Тому не буду смітити/руйнувати/паплюжити тощо».

Розв'язати завдання освітньої роботи з дітьми з патріотичного виховання не можна лише силами педагогів. У цьому процесі мають брати участь батьки вихованців. Тому наші педагоги планують спільні з ними заходи. В умовах воєнного стану та карантину ця робота в основному проводиться дистанційно: інформаційні хвилинки, анкетування, спілкування в чатах, майстер-класи, конкурси, виставки на патріотичну тематику. Розглядається це питання на батьківських зборах, семінарах, консультаціях. Дієвою і результативною формою є залучення батьків до роботи над проєктами, проведення благодійних акцій та акцій зі збереження довкілля.

Ми помітили, що в умовах війни діти дорослішають швидше. І цьому сприяють не знання, а емоційні враження, життєвий досвід, глибокі почуття, що наповнюють їх, незалежно від того, де вони разом з дорослими проживають спільну для всієї України біду: в укритті, евакуації чи допомагаючи батькам та вихователям у волонтерській діяльності. Нині дуже важливо допомогти дітям осмислити і усвідомити, що вони як українці разом з дорослими захищають не тільки свою землю, прекрасну природу, а й славу історію, традиції і культуру, а наша країна – це не лише матеріальне довкілля, це ми самі – її громадяни. Хочеться вірити, що наше свідоме

відчуття своєї приналежності до України, щире спільне бажання бачити її сильною, мирною та щасливою допоможе здолати будь-які негаразди і посіє в серцях маленьких громадян зерна патріотизму, любові до Батьківщини.

Отже, сьогодні як ніколи актуальні слова В. О. Сухомлинського: «Є в нашому житті сумірні і несумірні цінності. Можна міркувати про те, що краще – сім'я чи самотність, відданість обраному ідеалу чи байдужість. Але є святині, які ні з чим не можна порівняти, зіставляти. Це – Батьківщина, синівська вірність, відданість тій землі, де ти народився і осмислив сам себе, тому народові, який вигодував і зростив тебе» [11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія. Вид. 2-е, доопрацьоване, доповнене. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. 392 с.
2. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження/ Упоряд.: Косенчук О. Г., Новик І. М., Венгловська О. А., Кузенко Л. В. Харків: Вид-во: Ранок, 2021. 240 с.
3. Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / науковий керівник проекту В. О. Огнев'юк. К.: 2020. 440 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.
5. Кузьменко В. В., Мусієнко В. С. В. О. Сухомлинський про патріотичне виховання дітей. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2018. № 171. С. 79-83.
6. Методичні рекомендації про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році / Додаток до листа МОН України від 27.07.2022 № 1/8504-22.
7. Нерянова Н. Національно-патріотичне виховання дошкільників: коротко про головне. *Вихователь-методист дошкільного закладу*: спеціаліз. журн. 2021. № 8. С. 4-7.
8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори*: в 5 т. К.: Радянська школа, 1976. Т. 2. С. 158-184.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*: в 5 т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 9-278.
10. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибрані твори*: в 5 т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 283-582.
11. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку. *Вибрані твори*: в 5 т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 472-488.
12. Тарапака Н. В. Погляди В. О. Сухомлинського на проблему національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. *Педагогічний вісник*. 2018. № 1-2. С. 61-65.
13. Тесленко С. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в контексті педагогіки Василя Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. № 3 (62), вересень 2018. С. 165-169.